

B R E V I A R I U M

A szellem.

Az első ránk váró feladat a *szellem elvont meghatározása*. Azt kell róla mondanunk, hogy a szellem nem valami elvontság, nem az emberi természetből való elvonás eredménye, hanem izig-vérig egyéni, tevékeny, teljességgel élő valami. Tudat, de egyben a tudat tárgya is, és éppen ebben rejlik a szellem létformája, hogy t. i. önmaga a tudásának tárgya is. A szellem tehát gondolkodik, s olyasvalamiről gondolkodik, ami van, és e gondolkodásban az foglaltatik, hogy az a valami van és hogy miképpen van. A szellem ennél fogva tud; tudni pedig annyi, mint tudni egy észszerű tárgyról. Tudata azonban a szellemnek csak annyiban lehet, amennyiben az öntudat. Más szóval: egy tárgyról csak úgy tudhatok, ha ebben a tudásban egyszersmind magam is benne vagyok. A fogalom, amelyet a tárgyról bírok, egyben a magamról való tudással is párosul, hogy t. i. nem éppen ez vagy az vagyok, hanem az, aki arról a tárgyról tud. Tudok egy tárgyról és tudok önmagamról, s a kettőt egymástól nem lehet elválasztani. A szellemnek tehát van valami meghatározott képe önmagáról, arról, ami benne lényeges és ami a természete. Csak szellemi tartalma lehet, s éppen ez a szellemi az ő tartalma és érdeklődésének tárgya. Így jut a szellem valami tartalomhoz. Nem úgy, hogy tartalmát készen találja, hanem önmagát teszi a saját gondolkodásának tárgyává, magamagának tartalmává. A tudás a szellem természete szerint önmagában van, s ebben rejlik a szabadsága.

A szellem természete a saját tökéletes ellentétén ismerhető meg. Mi a szellemet az anyaggal szoktuk szembeállítani. S azt kell mondanunk, hogy miként a nehézségben rejlik az anyag szubstanciája, a szellem szubstanciája a szabadság. Mindenki bizonyítás nélkül is hihetőnek látja, hogy a szellem egyéb tulajdonságai között a szabadság is ott szerepel: a filozófia azonban arra tanít bennünket, hogy a szellem minden egyéb tulajdonsága csak a szabadság által lehetséges, mert a többi mind csak eszköz a szabadság érdekében, s valamennyien csak ezt keresik és ezt hozzák létre. A filozófiai eszmélkedésnek egyik eredménye az a felismerés, hogy a szabadság a szellemnek igazi jellemvonása. Az anyag annyiban súlyos, hogy egy középpont felé törekszik; lényegében összetett valami, csupa részekből áll, amelyek mind egy középpont felé törekszenek, tehát az anyagban nincs semmiféle egység. Csupa egymáson kívül eső mozzanatból áll, amelyek egységüket keresik, tehát a maga eltűntetésére irányul és a saját ellenlábását keresi. Ha ezt elérhetné, nem volna többé anyag, hanem mint ilyen, megsemmisülne. Az anyag

idealitás felé tör, mert az egységben ideaszzerű. A szellem épp ellenkezően, abban áll, hogy önmagában van a középpontja: tehát szintén a középpontja felé törekszik, de ez a középpont benne van önmagában. Az egysége nem rajta kívül esik, mert azt állandóan önmagában találja meg: önmagában és önmagánál létezik. Az anyag szubstanciája rajta kívül van, a szellem ellenben az önmagábanlékezés és éppen ez a szabadság. Mert ha nem vagyok szabad, akkor egy más valamitől függök, ami nem én vagyok, s ez egy külső valami nélkül nem lehetséges. Akkor vagyok szabad, ha sajátmagamnál vagyok.

Mikor a szellem a középpontja felé törekszik, úgy teszi ezt, hogy a szabadságát tökéletesítse. S ez a törekvés lényeges mozzanata. Ha az ember ugyanis azt mondja: a szellem létezik, ennek első sorban az az értelme, hogy a szellem valami kész valóság. Csakhogy tevékeny valóság. Mivolta a tevékenység: a saját maga produktuma, s így ő maga a kezdete is, meg a vége is. Szabadsága nem valami nyugodt létezésben rejlik, hanem annak az állandó tagadásában, ami szabadságának megsemmisítésével fenyegeti. A szellem tisztelte az, hogy saját magát megmutassa, s önmagát a saját tárgyává tegye, hogy tudjon magáról. Tehát önmagáért van. A természet dolgai nem magukért vannak, éppen azért nem szabadok. A szellem kifejezi, megvalósítja magát a saját magáról való tudása szerint. Azért hat, cselekszik, hogy amit magáról tud, az meg is valósuljon. Így hát minden a szellemnek önmagáról való tudásán fordul meg; ha a szellem tudja, hogy szabad, ez egészen más, mint ha erről nem tud. Mert ha ezt nem tudja, akkor rabszolga és megelégszik a szolgassággal, s nem tudja, hogy ez az állapot nem illik hozzá. A szabadság megérzése az, ami a szellemet szabaddá teszi, noha belső mivolta szerint (an und für sich) mindig szabad.

A szellem legközelebbi tudása önmagáról abban az alakjában, ami az emberi individuum, az, hogy érez. Itt nincs jelen semmiféle tárgyiasság. Ilyen vagy olyan a hangulatunk. Ezt az állapotot megkísérlem magamról leválasztani és abból indulok ki, hogy önmagamot mintegy kettészakítom. Így az érzelmeimből egy külső és egy belső világ lesz. Egyszersmind ennek az állapotomnak valami sajátos módja lép fel, t. i. az, hogy magamat hiányosnak, negatívnak érzem, ellenmondást érzek magamban, mely azzal fenyeget, hogy feloldódom. Én azonban vagyok, és ezt szembeállítom a tagadásnak, a hiánynak. Fenntartom magamat és törekszem a hiányt megszüntetni, s ilyenkor ösztön vagyok. A tárgy, amelyre az ösztön irányul, ilyenkor a kielégülésem tárgya, a magam egységének helyreállítása. Minden élőnek vannak ösztönei. Így vagyunk természeti lények, s az ösztön általában valami érzéki dolog. A tárgyak, amennyiben az ösztönömmel fordulok feléjük, az integráció eszközei, — általában ez teszi a teoretikus és praktikus alapját. A tárgyoknak illetően szemléletében azonban, amilyenre az ösztön irányul, közvetlenül a külsőben mozognak és magunk is külsőségesek vagyunk. A szemlélet mindig egyes, érzéki természetű. Ilyen az ösztön is, akármilyen a tartalma. Ez állapot szerint az ember az állattal egyforma, mert az ösztönből hiányzik az öntudat. Az ember azonban tud önmaga

felől, s ez a tény megkülönbözteti őt az állattól. Az ember *gondolkodik*, — a gondolkodás pedig az egyetemes tudása. A gondolkodás által a tartalom az egyszerűbe fordul át, s ezzel az ember maga is egyszerűsödik, t. i. benső, ideális lesz. Sőt, én magam vagyok a benső, az egyszerű, s az által, hogy a tartalmat ebbe az egyszerűbe teszem, lesz általam ideális.

Ami az ember reálisan, annak ideálisnak kell lennie. Az által, hogy a reálisról, mint ideálisról tud, megszűnik pusztá természeti lény lenni, aki csak közvetlen szemléleteinek és ösztöneinek, illetve ezek kielégítésének és produkálásának van kiszolgáltatva. Hogy ezt tudja, következik be az, hogy ösztönei elé gátat emel: az ideálist, a gondolatot odaállítja az ösztöntörekvés és kielégülése közé. Az állatnál a kettő egybeesik: önmagától sohasem szakíthatja szét ezt az összefüggést. — csak a fájdalom vagy a félelem következtében szakadhat az meg. Az emberben azonban élhet az ösztönös vágy anélkül, hogy kielégítették: mikor ösztöneit megakasztja vagy futni hagyja, *célok* szerint cselekszik, vagyis az egyetemes szerint határozza meg magát. Azt kell meghatározni, milyen célt ismerjen el érvényesnek: magát az egészen általánost is céljává teheti. Ami ebben determinálja őt, azok a képzei arról, hogy micsoda ő és hogy mit akar. Ebben rejlik az ember önállósága, hogy t. i. tudja, mi determinálja őt. Így az egyszerű fogalmat is céljává teheti, pl. a magapozitív szabadságát. Az állat képzeiben nincs semmi ideális, valóságos, ezért hiányzik belőle ez a benső önállóság. Mint élő lény, az állat is lehet a saját mozgásának forrása, de a külső nem indítja meg, ha ennek az ingere még nincsen benne: ami a bensejének nem megfelelő, az az állatra nézve nem létezik. Az állat önmagából kettőtzi meg önmagát: nincs akarata, s a gátlást nem veszi észre. Ami ingerli, az benne kezdődik el és egy immanens kivített tételez fel. Az ember azonban nem azért önálló lény, mert a mozgás benne kezdődik, hanem azért, mert a mozgást meg tudja akasztani és ezzel a maga közvetlen tárgyhoz kötöttségét és természetességét megtöri.

Az ember természetének gyökerét az a gondolat alkotja, hogy ő egy *Én*. Az ember mint szellem nem közvetlenül tárgyhoz kötött, hanem lényegében önmaga felé visszafordult lény. Ez a közvetítő mozgás a szellemnek lényeges mozzanata. Tevékenysége a közvetlenség való túlhaladásában rejlik, annak a tagadásában és vele az önmagához való visszafordulásban. A szellem tehát az. amivé önmagát a tevékenysége által teszi. Csak az a szubjektum és reális valóság, ami önmagához visszatért. A szellem csak úgy létezik, mint ennek a tevékenységnek eredménye. Ennek megértésére a mag példájához fordulhatunk. A növény élete vele kezdődik, ámde ő maga a növény egész életének az eredménye is: a növény azért fejlődik, hogy a magot önmagában létrehozza. Az életnek azonban abban van a tehetetlensége, hogy a mag az egyednek kezdete is, meg egyúttal az eredménye is, mely mint elindulás és célhozjutás különböző ugyan és mégis ugyanaz: az egyik egyednek produktuma és a másiknak kezdete. A két oldal épp úgy különbözik rajta, mint az egyszerűség formája a gabonában és a fejlődés menete a növényen.

.Közelebbi példa lehet, minden individuum úgy, ahogyan önmagában van. Az ember csak képzés, fegyelmezés által az, aminek lennie kell: közvetlen létében csupán lehetősége annak, hogy értelmes és csak a meghatározottsága: az erkölcsi kell van meg benne arra, hogy szabad lehessen. Az állat egy-kettőre elkészül a képzésével, de ez egyáltalában nem tekinthető a természet jótéteményének az állattal szemben. Növekedése csupán mennyiségi erőgyarapodás. Az ember azonban kénytelen önmagát azzá tennie, amivé lennie kell; mindent magának kell megszereznie, éppen azért, mert szellem; a természetet le kell magáról ráznia. A szellem tehát az ő saját maga tevékenységének az eredménye.

A legfenségesebb példát magának, Istennek a természete nyújtja: ez valójában nem is példa, hanem maga az egyetemes, az igaz, aminek minden más éppen a példája. A régebbi vallások is szellemnek nevezték ugyan az Istent, de ez akkor csak név volt, amit nem tudtak úgy felfogni, hogy a szellem természetét meg is tudták volna maguknak magyarázni. Először a zsidó vallásban találkozzunk a szellem egyetemes képzetével. A keresztyénségben azonban Isten mint szellem nyilatkozik meg, és pedig először is atya, hatalom, elvont egyetemes valami, ami még rejtve van, másodsor pedig önmagának tárgya, önmagának egy másik alakja, a saját megkettőzése, t. i. a fiú. Önmagának ez a mássa azonban épp oly közvetlen, mint önmaga: tudja, hogy ő maga van benne és önmagát szemléli benne, — s éppen ez a magáról való tudás és ez a magamagát szemlélés harmadik mozzanataként maga a szellem. Ez azt jelenti, hogy az Egész a szellem, önmagában egyedül sem az egyik, sem a másik nem. Az érzés módján kifejezve Isten az örök szeretet, ami annyi, mint a másikat saját magaként tekinteni. A keresztyén vallás e három alakúság által áll magasabban, mint a többi vallások. Ha ez nem volna meg, lehetséges, hogy a gondolat más vallásokban többet találja. A Szentháromság benne a spekulatív mozzanat, s ez által találja meg benne a filozófia is az ész ideáját.

A legközelebbi lépés az, hogy most már a szellemet, amelyet lényegében az önmagáról való tudatnak fogtunk fel, alakulásában tovább ne, mint az egyes emberi individuumot vegyük szemügyre. A szellem lényegileg individuum, azonban a világtörténet mozgalmában nem mint egyedül, s nem is mint önmagára korlátozott és a maga praktikuláris individualitására visszaforduló létezővel találkozunk vele. A szellem a történetben olyan individuum, amely egyetemes természetű; de mégis meghatározott valami, t. i. nép általában, és az a szellem, amellyel a történet filozófiájában van dolgunk: a népszellem. A népszellemekek ismét különböznek egymás közt amaz elképzelés szerint, amelyet magukról alkotnak, valamint a felszínesség és a mélység szerint, amelyben megalapozzák azt, amit szellemük gyanánt fognak fel. Az erkölcsi jog a népeknél a szellemnek önmagáról való tudata: ebben a fogalomban fonódik egybe az, amit a szellem magáról vall. Tehát a szellemről való elképzelés az, ami a történetben realizálódik. Amit a szellem önmagáról tud, attól függ a nép tudata, s a végső tudat, amire eljut az, hogy az ember szabad. A szellem tudatának a világban kell kifermálnia, s ennek a rea-

lízálódás nyersanyaga és talaja nem egyéb, mint az egyetemes tudat, egy népnek a tudata. E tudat magába zárja és irányítja a népjogrendszerét, erkölcsét és vallását. E tudat zárja magába egy népszellemének szubstanciáját még akkor is, ha a nép egyedei mit se tudnak róla, hiszen ott áll ez előfeltétel gyanánt mindegyikük mögött. Olyan ez, mint valami szükségszerűség: az egyén ennek a levegőjében nevelkedik, másról nem is tud. Mégse pusztán nevelés ez és nem is a nevelés terméke, hanem éppen ez a tudat fejlődik ki az egyénből, amit nem úgy tanul rá önmagára, hiszen az individuum ebben a szubstanciában létezik. Ez az egyetemes szubstancia nem azonos a világgal; a világi tehetetlen vele szemben. Egy individuum se tud kiszabadulni e szubstancia öleléséből: különbözhet ugyan más egyes individuumoktól, de nem válhat el a népszellemtől. Szellemesebb lehet, mint sokan mások, de nem múlhatja felül a népszellemet. Sőt, csak azok a szellemes emberek, akik tudatában vannak a népszellemnek és ahhoz tudnak igazodni. Ezek egy nép nagy emberei, akik népüket az egyetemes szellem szerint irányítják. [A történetben tehát] az egyének eltűnnek a számunkra és csak úgy jöhetnek szóba, mint akik valósággá tették azt, amit a népszellem akar. A történet filozófikus szemléletében nem szabad ilyen kifejezéseket használni, mint „egy állam nem ment volna tönkre, ha lett volna ott egy ember, aki stb.“ Az egyének eltűnnek az egyetemes szubstanciális mozzanat mögött, viszont ez maga teremt olyan egyéneket, amilyenekre célja elérésére szüksége van. Az egyének azonban nem akadályozhatják meg, hogy megtörténjék az, aminek történnie kell.

A népszellem lényegileg egyben különös, de egyben egyúttal az abszolút egyetemes szellem is. — mert a szellem Egy. A világszellelem a világnak a szelleme, úgy, ahogyan az emberi tudatban kifejti magát. Az emberek úgy viszonylanak ehhez, mint egyes az egészhez, amely az egyesnek szubstanciája. A világszellelem pedig az isteni szellemhez igazodik, amely az abszolút szellem. Amennyiben Isten mindenütt jelenvaló, jelen van minden egyes emberben is és megjelenik azok tudatában. S ez a megjelenése a világszellelem. Egy sajátos nép sajátos szelleme elpusztulhat, de ez a szellem egy láncszem a világszellelem folyamatában, s ez az egyetemes szellem nem pusztulhat el. A népszellem ily módon az egyetemes szellem különös alakban. Az egyetemes szellem föléje emelkedik, de amennyiben létezik, megvan ez a különös formája: a konkrét léttel, az egzisztenciával megszületik a különbözőség is. A népszellem különbözősége tudatán abban a módjában és szokásában rejlik, ahogyan a szellemtől vélekedik. Köznapi nyelven azt szoktuk mondani: ennek meg ennek a népnek ilyen, meg ilyen képzele van Istenről, ilyen a vallása, ilyen a jogrendszer, s az erkölcsről ilyen fogalmakat alkotott magának. Úgy nézünk ezekre, mint valami külsőleges dolgokra, amiket egy nép megszerzett magának. De már felszínes szemléletre is észrevesszük, hogy ezek a dolgok szellemi természetűek és a valóságban nem is lehetnek mások, mint amilyen az a szellem, mely tulajdonképpen a szellem tudata a szellemről.

Ez a tudat azonban, mint már mondtuk is, egyben öntudat. Így kerülhetünk bele abba a balhitbe, hogy a szellem tudata az a tudat, amelyet én magamról, mint időbeli individuumból formálok. A filozófiai gondolkodás nehézsége abban rejlik, hogy a legtöbb ember erre a tudatra gondol és ez nem egyéb, mint az egyén empirikus egzisztenciájának a tudata. A szellem pedig a szellem tudatában szabad: ez által túlemelkedik az idői, korlátolt egzisztencián és kapcsolatba jut a tiszta lényeggel, mely egyben a saját lényege is. Ha az isteni lényeg nem az ember és a természet lényege volna, akkor olyan lényeg volna, amely semmi se volna. Az öntudat tehát filozófiai fogalom, amely csak a filozófiai kifejtés rendjén juthat el teljes meghatározottságához.

(A világtörténet filozófiája c. műből, II, 1, b.)

Hegel G. F. W.
(Szánthó Tamás fordítása)